

Чланак примљен 19. маја 2020.
Чланак прихваћен 5. јуна 2020.
Оригинални научни рад

Димитрије Млађеновић *

Докторанд, Катедра за историју Југославије, Филозофски факултет у Београду

ИСТОРИЈСКИ ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКО-БРИТАНСКИХ ВЕЗА НА ПЛАНУ МУЗИЧКЕ УМЕТНОСТИ И КУЛТУРЕ У ПЕРИОДУ ОД 1914. ДО 1941. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду се односи између држава, с једне стране Краљевине Србије / Краљевине Срба Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије и, с друге стране, Велике Британије, разматрају имајући у виду пре свега с обзиром на међусобне ‘сусрете’ на пољу музике и културе током Првог светског рата, а потом и у периоду између два светска рата, ова два, до тог историјског тренутка, међусобно прилично удаљена и, један другом, недовољно позната ‘света’. При томе, уочава се да је музика била саставни део свих важнијих друштвених и државних догађања између поменутих земаља у различитим моментима и ситуацијама назначеног историјског периода. Исто тако, показује се да истраживање улоге, значаја и утицаја музике на односе између двеју држава све време проткива – као својеврсна ‘црвена нит’ која сублимира најзначајнија обострана дејства остварених српско-британских музичких веза у том времену – стваралаштво и прегалаштво дипломца са Оксфорда, Косте Манојловића, што је све, недвосмислено, доприносило дубљем међусобном разумевању ових народа и држава.

Кључне речи: Велика Британија; Краљевина Србија / Краљевина Срба Хрвата и Словенаца / Краљевина Југославија; Први светски рат; период између два светска рата; музичке везе; културни односи; Коста Манојловић

С обзиром на то да је музика, осим као уметност, неодвојиви део свакодневног живота човека, део његове приватне и јавне сфере, самим тим и свих важнијих личних, друштвених и државних догађања, она је била интегрални део и догађаја везаних за Први светски рат и међуратни период.

Као историчар, проучавајући грађу и литературу везану за српско-британске, односно југословенско-британске односе за период од 1914. до 1941. године, сусрео сам се са занимљивим подацима, односно чињеницама о улози музике и музичара у односима

* Ауторова контакт адреса: mladjenovicdimitrije@gmail.com

између две државе и народа, како оним дипломатске природе, тако и оним од изузетног културног значаја.

Путем музике се, и у основном и у пренесеном смислу, све границе (државне, друштвене, културне) чине пропусним, или макар пропустљивијим, што се очигледно може видети у сваком тренутку током читаве историје човека, па и у периоду Првог светског рата и међуратног периода, и то везано за сваку државу, како у Европи, тако и у свету, међу које наравно спадају и Велика Британија као и Краљевина Србија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина СХС), односно Краљевина Југославија.

Циљ овог истраживања је да заправо те расуте и релативно ретке податке о српско-британским односима на плану музике и културе уопште, повеже у један мозаик који ће их све послати и повезати на једном месту, и у том смислу ће бити један скромни допринос даљем истраживању ове као и сличних тема.

Литература која је коришћена током израде овог рада била је разноврсна и веома интересантна, а аутора је навела да прошири своје видике, углавном, од искључиво историјских дела ка историјско-музичким и музиколошким истраживањима. Два дела која су у највећој мери допринела овом раду јесу *Избеглиштво у учионици: Српски студенти и ђаци у Великој Британији за време Првог светског рата* групе аутора Милоша Пауновића, Милана Игрутиновића, Дејана Зеца и Филипа Баљкаса, као и *Београд у ходу ка Европи: Културни утицаји Британије и Немачке на београдску елиту 1918–1941* ауторке Ранке Гашић. Такође, веома значајне су биле и тематске синтезе, односно зборници радова: *Kosta P. Manojlović (1890–1949) and the Idea of Slavic and Balcan Cultural Unification* који су приредили Весна Пено, Ивана Весић и Александар Васић, зборник радова из којег је неколико чланака било од кључне важности за рад, као што су, на пример, студије „Kosta P. Manojlović – The Oxford Years“ ауторке Верице Грмуше и „Kosta P. Manojlović and Early Music: Echoes of the ‘Elizabethan Fever’ in Serbia“ аутора Предрага Ђоковића; као и зборник радова *У спомен Косте П. Манојловића, композитора и етномузиколога* чији је уредник Властимир Перичић, заправо, студија „Коста П. Манојловић у међуратном развоју музичке културе“ ауторке Јелене Милојковић-Ђурић. Осим тога, коришћене су и историјске синтезе као што су студије *Историја српског народа* (књига VI/2) аутора Андреја Митровића и *Историја српске државности 2* аутора Радоша Љушића. Поред наведене литературе коришћени су и рукописи докторске дисертације Марије М. Каран, *Музичка концепција радијског дискурса versus аудиторјум – видови трансформација међусобних релација сагледаних у интердисциплинарном пољу теорије медија*, као и дипломски рад Димитрија Млађеновића, *Просветни инспектор у Лондону у међуратном периоду*. Од извора бисмо посебно издвојили виртуелну изложбу *Ноте које су ратовале – Прилози за историју Великог рата из Библиотеке Факултета музичке уметности и Британци о краљевини Југославије 1921–1930 / 1931–1938* чији је приређивач Живко Аврамовски. Поред наведеног, коришћен је и изворни материјал из Архива Југославије, фонд Посланство Лондон.

Историјско-политички контекст и културно-политичке организације и друштва у Лондону и Београду

Краљевина Србија ступила је у Први светски рат као савезница сила Антанте.¹ Након прилично успешног ратовања током 1914, наредне године доживела је војни слом. Влада Србије није хтела да потпише капитулацију, па је са краљевском породицом, већинским делом активне војске и делом народа била принуђена на константно повлачење, што је подразумевало одлазак у друге државе, пре свега Грчку и државе на северу Африке. Приликом тога, било је веома важно да се Србија одржи као међународни субјекат и да се настави српски државни и национални континуитет.²

С обзиром да је Србија била окупирана од стране Аустроугарске, Немачке и Бугарске, наведене државе су активно радиле на сузбијању српске културе.³ Државном врху је приоритет био одлазак младића на фронт, али је Љубомир Давидовић, министар просвете (1914–1917), сматрао да је једнако важан приоритет и образовање, па су многи ђаци и студенти добили прилику да наставе своје школовање у емиграцији, те ће они касније бити значајна спона сарадње са државама у којима су се за време Првог светског рата школовали.⁴ Иако је Русија (свакако до 1917. године) била савезница од које је влада Србије највише очекивала, Француска и Немачка су до избијања рата биле стране државе са највећим културним утицајем на српске интелектуалце, који је током рата у случају Немачке био прилично ограничен.

Као политички савезник, ништа мање значајна била је и Велика Британија, па се и у тој земљи нарочито радило на промоцији југословенства, што је подразумевало активну и званичну промоцију и очување интелектуалног кадра, српског националног идентитета и школовање ђака. С обзиром да се енглески језик у Србији у школама још увек није учио, тада се указала могућност да српски ђаци уче тај језик.⁵ Наиме око 350 ђака добило је прилику за школовање у Британији за време рата, а по завршетку рата дозвољено им је и да доврше студије. Тако су представе о Енглезима у српским интелектуалним круговима, изузев до тада ограниченог броја јавних радника и политичара, почеле значајније да се формирају тек за време Првог светског рата.⁶

Након Првог светског рата, новонастала држава, Краљевина СХС, пронашла је спољно-политичку подршку у савезницима из рата, и то највише у Француској, па су, самим

¹ Савез Антанте чиниле су Француска, Велика Британија и Русија. Више о томе, види: Čedomir Popov, *Grđanska Evropa: (1770–1914)*, том 3: *Društvena i politička istorija Evrope: (1871–1914)*, Beograd, Zavod za udžbenike, 2010, 92.

² Види: Радош Љушић, *Историја српске државности 2*, Нови Сад, Српска академија наука и уметности (Огранак у Новом Саду), 2001, 325.

³ Andrej Mitrović, *Istorija srpskog naroda*, knj. VI/2, Beograd, Srpska književna zadruga, 1983, 301.

⁴ Miloš Paunović, Milan Igrutinović, Dejan Zec i Filip Baljkas, *Izbeglišтво u učionici: Srpski studenti i daci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata*, Centar za sportsko nasleđe jugoistočne Evrope, Beograd 2016, 6, 56.

⁵ Исто, 92; Такође, види: Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi: Kulturni uticali Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 2005, 157.

⁶ Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi...*, нав. дело, 9, 62, 141.

тим, и културне везе биле најјаче између ове две државе. Ипак, такође су се развијале и везе између Велике Британије и Краљевине СХС, успостављене и ојачане током Првог светског рата. Како су године текле, те везе су постајале све јаче, да би, након смрти краља Александра Карађорђевића и доласка на власт владе Милана Стојадиновића 1935. године, те везе достигле свој врхунац, пре свега у политичком и економском смислу, али евидентно и на културном плану.

За стварање и одржавање одговарајућих институција које су се бавиле културним везама наше средине са Британијом, одлучујућу улогу имале су „мреже“ људи од утицаја у друштву, међусобно повезаних студијама, боравком у иностранству током рата и, касније, политичким, породичним и привредним везама. Ово се нарочито односи на добро организоване англофилске кругове, који су већ током рата били укључени у рад разних британских организација за помоћ пострадалима у Србији. На тој основи, они су после рата створили своја удружења за културну пропаганду.⁷

Једна од првих организација која је основана у Британији, а тицала се Србије, био је Српски потпорни фонд (СПФ; The Serbian Relief Fund, 1914–1921), основан у септембру 1914. године под патронатом краљице Мери (Queen Mary). Фондом је руководио Бертрам Кристијан (Bertram D. Christian), а секретар фонда био је Роберт Ситон-Вотсон (Robert William Seton-Watson), британски политичар и историчар, који се током целе своје каријере залагао за формирање Југославије (Краљевине СХС). Фонд је током Првог светског рата слао људску и финансијску подршку Србији, посебно болницама, а такође је организовао и процес образовања избегле српске омладине у Великој Британији.⁸

Британци су током Првог светског рата почели да раде на томе да се институционализују већ постојећи контакти са српским и југословенским народима. Хенри Викам Стид (Henry Wickham Steed), уредник спољнополитичке рубрике часописа *New Europe* (1916–1920), и Роберт Ситон-Вотсон који је био и уредник овог часописа, основали су 1916. године Српско друштво Велике Британије (Serbian Society of Great Britain). Међу члановима управног одбора, био је и сер Артур Еванс (Arthur Evans), председник Краљевског археолошког друштва и проналазач критске културе, као и неки од чланова британског парламента. После рата, основано је и Друштво бивших ђака у Великој Британији, које је окупљало англофиле и оне који су учили енглески језик.⁹

Након Првог светског рата, целокупном британском пропагандом у иностранству руководио је Британски савет (British Council; основан 1934. године), организација која је за свој циљ имала развијање културних, научних и просветних веза између Британије и других земаља. У Југославији је отворена канцеларија 1936. године, а од 1938. развијен је и пропагандни апарат у сарадњи са ВВС-ом и другим незваничним британским установама.¹⁰

⁷ Исто, 259.

⁸ Димитрије Млађеновић, *Просветни Инспектор у Лондону у међуратном периоду*, дипломски рад (рукопис), рађен под менторством проф. др Љубодрага Димића, одбрањен на Катедри за Историју Југославије Филозофског факултета у Београду, 2017. године.

⁹ Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi...*, нав. дело, 21, 26.

¹⁰ Исто, 18, 19.

Организација која је, поред Британског савета, највише допринела културним везама између Велике Британије и Југославије било је Енглеско-југословенско друштво у Лондону. Ово друштво је било директни наследник већ поменутог Српског друштва Велике Британије. Енглеско-југословенско друштво је свечано почело са радом 15. марта 1928. године. Активности друштва, барем јавне, углавном су биле друштвено-културног карактера, па је тако 1938. године друштво угостило Владету Поповића, првог шефа Катедре за енглески језик и књижевност Универзитета у Београду, као и његову супругу Мери Стенсфилд-Поповић (Mary Stansfield-Popović) која је 1926. године била постављена за лектора енглеског језика. Током пријема наступао је хор „Младост Балкана“, из Загреба.¹¹

У међуратном периоду, у Београду је настало још неколико англофилских удружења чији су циљеви били исти или веома слични – званично, циљеви су били да се продубе политичко-економско-културне везе између држава, са акцентом на културним догађајима, а незванично, да се на најефикаснији начин британски утицај прошири југословенском државом. Англо-амерички југословенски Клуб (Anglo-American Yugoslav Club) је формиран 1924. године (даље Клуб), Удружење пријатеља Велике Британије и Америке формирано је 1930. године (даље Удружење пријатеља), а Друштво за ширење англо-саксонске културе у Југославији настало је 1935. године (даље Друштво). Иако су све три организације биле сличне по структури, сврси и члановима, постојале су очигледне разлике, посебно ако имамо у виду спољне и унутрашње политичке факторе током целог међуратног периода. Клуб и Удружење пријатеља су организовали разне друштвене активности – поред предавања и гостовања уметника, приређивали су и друштвене забаве и свечаности. Заправо, Клуб је са новинама овог типа започео 1932. године. До 1938. године редовни годишњи бал у организацији Клуба постао је важан друштвени догађај за Београд. Наиме, Клуб је био изузетно активан у приређивању пријема и балова – поред Божићне вечери, током 1938, организовао је два пријема и седам балова. Удружење пријатеља је 15. маја 1936. у Официрском дому приредило бал поводом крунисања Џорџа VI (George VI) и краљице Елизабете (Queen Elisabeth The Queen Mother). Ради ширења енглеске културе, Удружење пријатеља је, заједно са Хришћанском заједницом младих људи, организовало 3. децембра 1933. енглеско вече у Задужбини Илије М. Коларца, уз казивање Шекспирових (William Shakespeare) стихова у извођењу Добрице Милутиновића и наступ Првог београдског певачког друштва.¹²

¹¹ Исто, 25, 26.

¹² Исто, 35.

Период Великог рата

Широм Велике Британије, и пре доласка српских избеглица, организоване су бројне манифестације на којима је исказивана подршка и прикупљана помоћ за Србију. Циљ ових дешавања био је да се британска јавност боље упозна са српском културом, као и да се придобије за „српску ствар“.¹³

SERBIAN RELIEF FUND

HISTORIC SLAV CONCERT

IN AID OF THE
Starving and Homeless Serbian Women and Children

CONDUCTORS:

Mr. THOMAS BEECHAM
Mr. ARTHUR FAGGE
M. EMIL MLYNARSKI
AND
M. WASSILI SAFONOFF

THE LONDON SYMPHONY ORCHESTRA
AND
THE LONDON CHORAL SOCIETY

SOLOISTS:

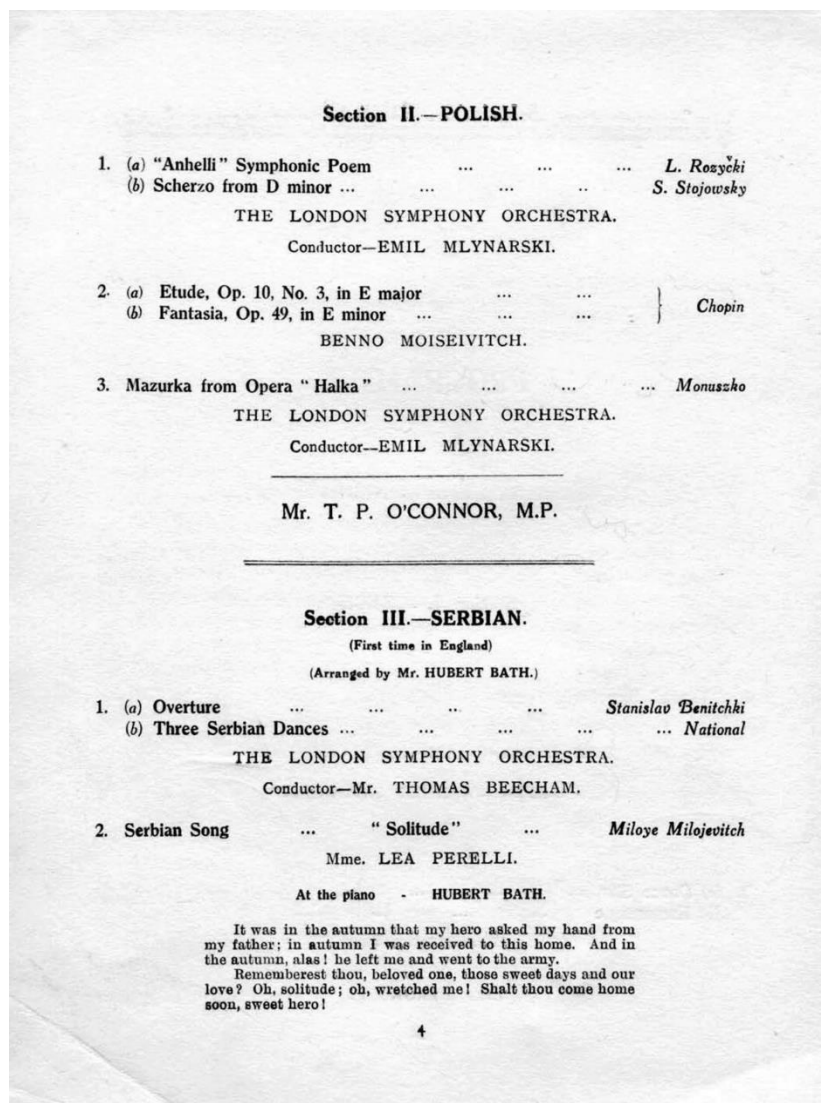
Mme. D'ALAVAREZ	Mme. LEA PERELLI
M. VLADIMIR ROSING	M. JULIAN BONELL
M. BENNO MOISEVITCH	M. LEO STROKOFF

At the piano - M. MANLIO DI VEROLI.
Organist - Mr. C. H. HEMPLING.

RUSSIAN SACRED MUSIC
FIRST TIME IN ENGLAND
SERBIAN NATIONAL MUSIC

CHAPPELL GRAND PIANOFORTES.

¹³ Miloš Paunović и др., *Izbeglištvo u učionici...*, нав. дело, 296.

Илустрације 1а, 1б: Историјски словенски концерт за помоћ изгладнелим и бескућним српским женама и деци

Посебно интересантан јесте концерт који је организовао Српски потпорни фонд у Лондону 1915. године, под називом „Историјски словенски концерт за помоћ изгладнелим и бескућним српским женама и деци” („Historic Slav Concert, in aid of the starving and homeless Serbian women and children”), на коме се изводила чешка, пољска, српска и руска музика. Извођачи су били изузетни музичари, укључујући Лондонски симфонијски оркестар (London Symphony Orchestra) и Лондонско хорско друштво (London Choral Society), којим је дириговао сер Томас Бичам (Sir Thomas Beecham, чувени британски диригент и импресарио), што посебно истиче значај концерта који је Југословенски одбор искористио као прилику да прикупи подршку важних јавних личности. Главни покровитељ концерта била је краљица Александра. Програм се састојао од *Увертуре* Станислава

Биничког, *Три српске игре* у аранжману за оркестар, као и песме Милоја Милојевића *Самоћа* (види: **Илустрација 1а и 1б**).¹⁴

Између осталог, на изложби радова српских избеглица са Корзике, у згради Удружења уметника у Бирмингему, новембра 1916, коју је отворила Ен Чемберлен (Anne de Vere Chamberlain), супруга Невила Чемберлена (Neville Chamberlain), тада градоначелника тог града, церемонији отварања присуствовали су српски дечаци који су отпевали српску националну химну.¹⁵

У Британији је за време рата био обичај да се организују „Дани заставе“, манифестације које су трајале неколико дана, ради прикупљања помоћи окупираним савезничким државама. Августа 1915. године у Ливерпулу, приликом „Дана три заставе“, организован је културни програм који је садржао и српске националне плесове у извођењу избеглих српских и белгијских дечака, као и концерт у коме су учествовали Ана Кристић¹⁶ и Војислав Јањић¹⁷. Идентичан догађај је организован и у Единбургу два пута, јула 1917. и 1918. године. Шира јавност Единбурга истакла је да „две нације имају много тога заједничког“, то јест, да су и „Срби и Шкоти народи узвишених идеала који су морали да се боре за слободу“, а такође је забележено и да ће српски народ увек памтити Шкотску као земљу која им је у тренуцима највеће невоље пружила помоћ.¹⁸

Многи виђени британски интелектуалци материјално су помагали српске избеглице у Великој Британији пишући о српској култури, историји и народним обичајима. Роберт Ситон-Вотсон сигурно је био најпознатији међу њима, али није био и једини. С тим у вези, занимљиво је навести да је у мају 1917. године у Лондону издата збирка *Serbian folk songs, fairy tales and proverbs* (*Српске народне песме, бајке и пословице*), коју је саставио Максимилијан А. Миге (Maximilian August Mügge), а чији је циљ био да пробуди симпатије британске јавности према „малој храброј Србији“.¹⁹ Тако је своја сећања на „малу храбру Србију“, оличену у тренутку доласка српских дечака у Оксфорд, забележио Вебстер Рајт Итон (Webster Wright Eaton), Американац који је 1915. године боравио у Скопљу као члан медицинске мисије лејди Пеџет (Lady Paget): „Сваки младић изгледао је жив пример ратних патњи. Но када су чули да су на крају својих дугих патњи, и да ће најзад добити мира и неге, они су се окупили око великих дрвета пред зградом, и отпевали националну химну са таквим одушевљењем, које ја ни пре ни после нисам осетио.“²⁰

¹⁴ Уп.: Verica Grmuša, “Kosta P. Manojlović – The Oxford Years”, in: Vesna Peno, Ivana Vesić, Aleksandar Vasić (Eds.), *Kosta P. Manojlović (1890–1949) and the Idea of Slavic and Balkan Cultural Unification*, Belgrade, Institute of Musicology SASA, 2017, 172.

¹⁵ Исто, 298.

¹⁶ Ана Кристић (1885–1977) је била британска списатељица и новинарка српског порекла. За време Првог светског рата волонтирала је као болничарка у Србији, а после слома и окупације Србије била је ангажована на хуманитарном и пропагандном раду у Великој Британији и САД.

¹⁷ Војислав Јањић (1890–1944) је био српски богослов и конзервативни политичар, а бавио се, такође, историјом српске цркве и српском литургијском музиком. Био је први министар вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

¹⁸ Miloš Raunović и др., *Izbeglištvo u učionici...*, нав. дело, 302.

¹⁹ Исто, 298, 300.

²⁰ Исто, 282.

Између знатног броја приредби, предавања и пригодних концерата организованих поводом српских избеглица широм Велике Британије, издвајају се они догађаји у којима је учествовала Вивијен Едвардс (Vivien Edwards) која је провела неко време у Србији као болничарка, а по повратку у Велику Британију одржала је више предавања о ономе што се током 1914. и 1915. године догађало у Србији. Тако је у децембру 1916. године, у Ликовној галерији у Лидсу, организована вишедневна изложба радова српских избеглица. У склопу ове манифестације, госпођица Вивијен Едвардс је рецитовала српске песме.²¹ Она је такође, осим што је рецитовала, и певала српске народне песме, и то, како је у приказима ових догађаја забележено, врло добро, јер је била школовани сопран. При томе је приходе са ових приредби уплаћивала на рачун Српског потпорног фонда.²² Интересантан је податак да је у Универзитетском колеџу у Редингу, 30. новембра 1916. године, Вивијен Едвардс одржала предавање са темом „Баладе и народне песме Србије и Јужних Словена“. Она је том приликом укратко говорила и о српској националној историји, илуструјући причу пуштањем слајдова који су приказивали слике из свакодневног живота људи у Србији. Такође, рецитовала је и певала песме на српском језику, за које је публици објаснила да се умногоме разликују од британских, јер често имају неочекивани завршетак и прожете су меланхолијом. Вивијен Едвардс одржала је слично предавање и 17. октобра 1917. године у Мидланд институту у Бирмингему и тада је отпевала неколико српских балада. Током извођења српске националне химне придружили су јој се и дечаци који су били смештени у Српској кући у Сели Оуку.²³

Осим рецитовања и певања српских народних песама, и национални плесови су често били део ових догађаја. Тако је у корист Српског Црвеног Крста, у месту Бриџ оф Ерн у Пертширу, у Шкотској, 27. јула 1918. године одржана манифестација чији се програм састојао од горштакких и других шкотских народних плесова, у извођењу женске плесне трупе, као и српских националних песама и плесова, које су извели српски дечаци у „живописним српским ношњама“. Манифестација је обухватала и спортска такмичења, попут надметања у игри бацања карика, а у оквиру програма наступао је и војни оркестар Краљевских шкотских стрелаца.²⁴

Српски интелектуалци и уметници су били најбољи агенти културне пропаганде Србије у свакој земљи, па и у Великој Британији, и у том смислу су организовано радили на ширењу свести о Србији. Као резултат ових напора српске дипломатске пропаганде, у Великој Британији је организована прослава Видовдана (St. Vitus Day), односно обележен је Дан Косова (Kosovo Day) 1916. године, што је подржано различитим културним садржајима – пре свега, издаване су књиге и одржавани концерти са одговарајућом тематиком. Те године, у Лондону је издато више публикација које су упознавале енглеску јавност са историјским чињеницама о Косовском боју, као и његовом значају за етички код српског народа. Организациони комитет *Дана Косова* (Kosovo Day Committee) објавио је,

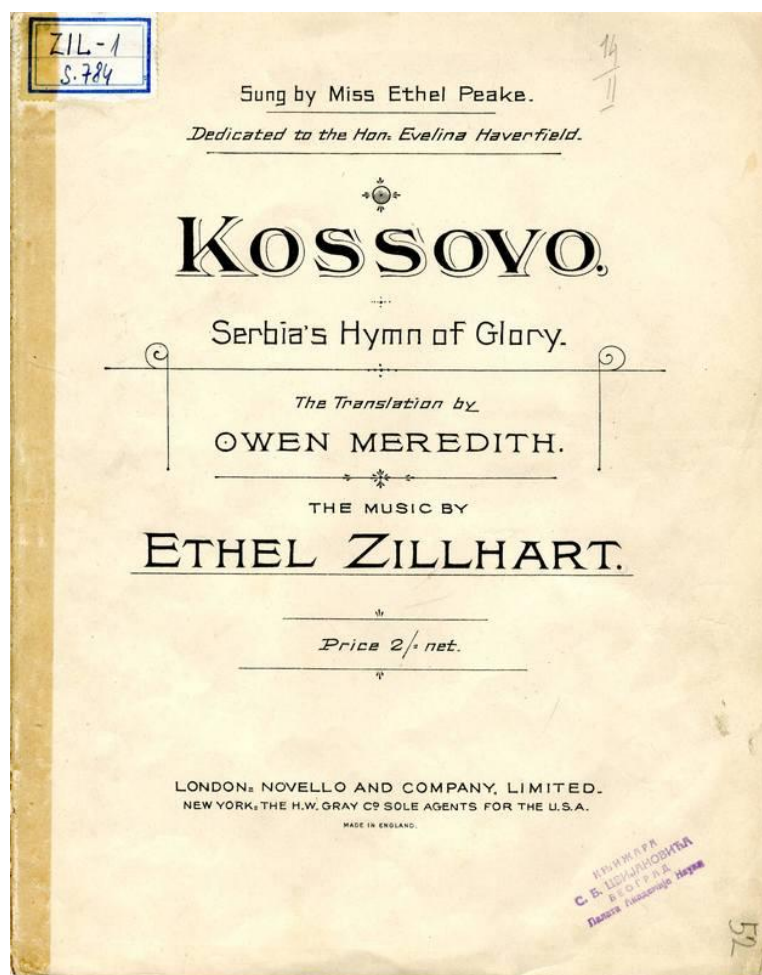
²¹ Исто, 298.

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Исто, 302, 304.

између осталог, српску химну *Боже правде* (*The Serbian National Anthem*. London: Kosovo Day Committee) чији је аутор музике Даворин Јенко, у преради за клавир, са текстом преведеним на енглески. *Српска краљевска химна* (*The Serbian Royal Anthem*. Liverpool: Serbian Red Cross Society) *Боже правде* штампана је и у Ливерпулу, у најмање једанаест издања. У погледу музике, то је иста прерада за клавир као и лондонско издање. На омотној страни наведено је да средства од продаје иду у корист Српског црвеног крста.²⁵

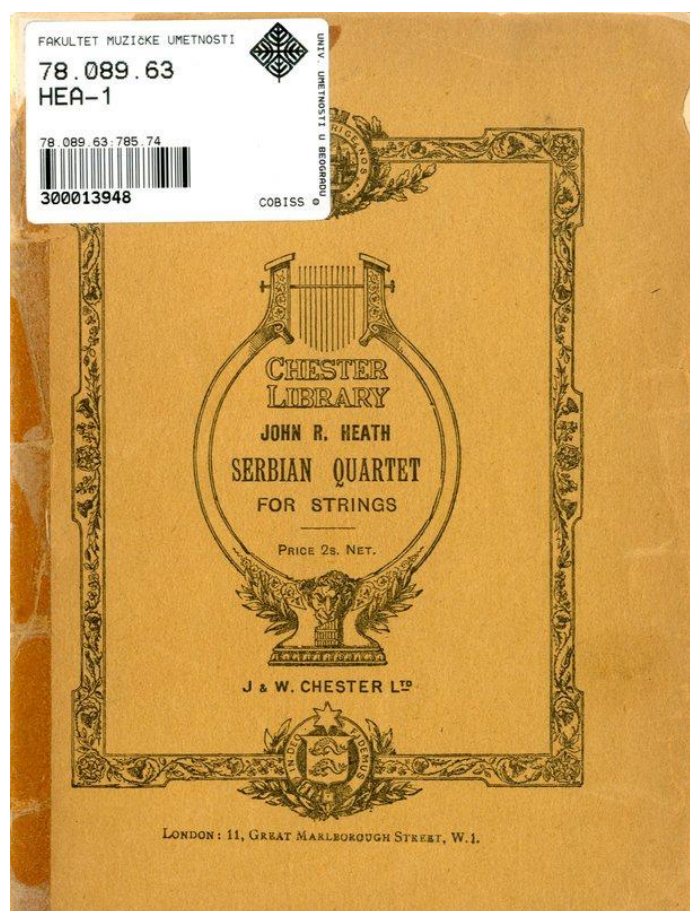

Илустрација 2: Етел Зилхарт, *Косово – српска химна славе*

²⁵ Оба издања се чувају у Библиотеци Факултета музичке уметности у Београду и представљају део виртуелне изложбе под називом *Ноте које су ратовале – Прилози за историју Великог рата из Библиотеке Факултета музичке уметности*. Аутори изложбе истичу да „свака публикација из времена Великог рата прича посебну причу о личностима и ‘нотама које су ратовале’ не само на бојном пољу, већ на пољу пропаганде, добротворног рада, коначно – на пољу повезивања, а не раздвајања људи са различитих меридијана.”

Види: http://www.fmu.bg.ac.rs/virtuelne_izlozbe.php

Обележавање *Косовског дана* било је инспирација и британским композиторима. Тако је Етел Зилхарт (Ethel Uhlhorn Zillhardt, 1876–1950), виолончелисткиња, компоновала песму за глас и клавир, *Косово – српска химна славе* (*Kosovo – Serbia's Hymn of Glory*. London: Novello and company, cop. 1919; види: **Илустрација 2**), вероватно подстакнута живом пропагандом српских интелектуалаца и њихових енглеских пријатеља у Лондону. Химна је компонована, како сазнајемо од аутора виртуелне изложбе *Ноте које су ратовале – Прилози за историју Великог рата из Библиотеке Факултета музичке уметности*, на основи енглеских препева одломка српске народне песме „Слуга Милутин“, а посвећена је Евелини Хаверфилд (Evelina Haverfield, 1867–1920), Енглескињи оданој српском народу од почетка Великог рата до своје смрти у Бајиној Башти. На комеморативном скупу поводом смрти Евелине Хаверфилд, одржаном у катедрали Саутварк (Southwark Cathedral) у Лондону, певана је химна *Косово*, у присуству композиторке, Етел Зилхарт.²⁶

Илустрација 3: Џон Хит, *Српски квартет*

²⁶ Исто.

Такође, енглески композитор Џон Хит (John R. Heath, 1887–1950) је компоновао *Српски квартет (Serbian Quartet: for Strings)*. London: J. & W. Chester; види: **Илустрација 3**), инспирисан мотивима у ритмовима српских народних песама које је чуо у Солуну, где је као лекар у Краљевском војном медицинском корпусу (Royal Army Medical Corps) био на служби током Великог рата. Квартет је објављен 1919. године у Лондону, а примерак партитуре чува се на Факултету музичке уметности као део личне библиотеке Милоја Милојевића.²⁷ Хит и Милојевић су се можда упознали у Солуну, где је српски композитор био стациониран при Врховној команди око 1916–17. године. Занимљиво је да је Милојевић издао своје *Минијатуре оп. 2* у Лондону 1917. године, код истог издавача код кога је и Хит издавао своја дела – J. & W. Chester-а. Лондонско, ратно издање *Минијатура*, једино има национални предзнак *Српске (Miniatures Serbes)* и штампано је у сврху помоћи Српском црвеном крсту.²⁸

Године 1917, будући композитор, музиколог, диригент, педагог, организатор музичког живота, мелограф, етномузиколог, музички писац и критичар Коста Манојловић (1890–1949) је, прешавши Албанију са српском војском, упућен на продужење студија православне теологије и музике (које је започео у Београду, а у периоду од 1912. до 1914. године наставио у Москви и Минхену) у Велику Британију. Наиме, он се те 1917. године придружио великој групи студената теологије који су били смештени у Оксфорду, као ратне избеглице, уз помоћ и српских и британских добровољних црквених организација. Међутим, Коста П. Манојловић је уместо наставка студија теологије, одлучио да крене да се бави музиком, а диплому је добио 1919. године, након две године студија на Њу Колецу Оксфордског универзитета.²⁹ Манојловићев професор на Оксфорду био је Сер Хју Перси Алан (Sir Hugh Percy Allan), оргуљаш и један од виђенијих британских музичких ауторитета тог времена, коме је и посветио кантату за бас соло, два хора и оркестар *На рјекама вавилонских (By the Waters of Babylon)*; један примерак се чува у Библиотеци ФМУ и део је виртуелне изложбе *Ноте које су ратовале...*; види: **Илустрација 4**). Заправо, са овим делом је Манојловић дипломирао 1919. године.³⁰ У то време, Манојловић је постао члан Оксфордског Баховог хора (Oxford Bach Choir), највероватније захваљујући позиву свог професора и диригента хора, Персија Алана. Такође, Манојловић је основао мушки хор који су чинили српски студенти теологије са Окфорда.³¹ Овај хор, којим је дириговао сам Манојловић, приређивао је концерте и учествовао у православним црквеним службама у

²⁷ Исто.

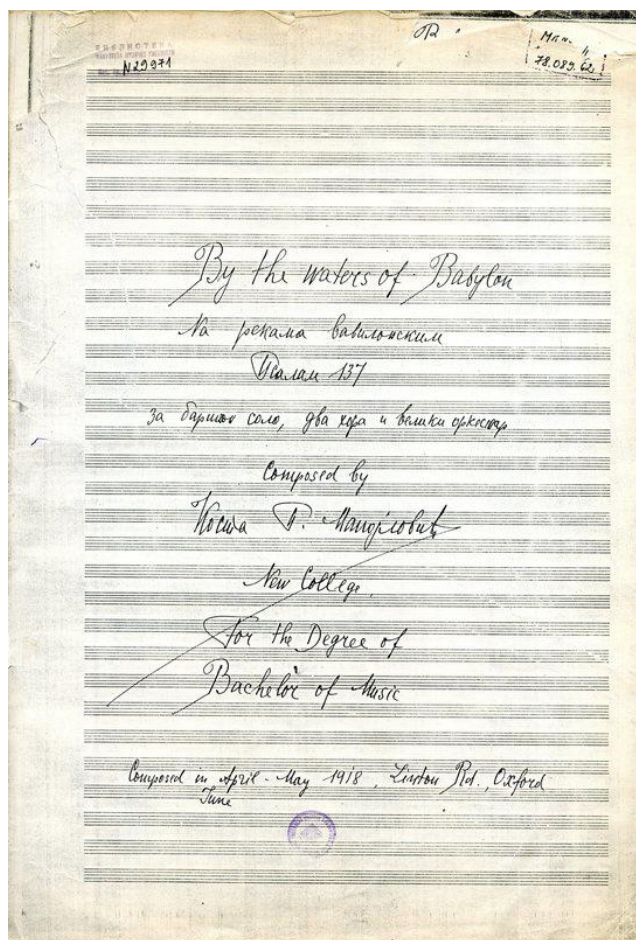
²⁸ Исто.

²⁹ Уп.: Miloš Paunović и др., *Izbeglištvo u učionici...*, нав. дело, 179.

³⁰ Уп.: Verica Grmuša, „Kosta P. Manojlović – The Oxford Years”, нав. дело, 170. Ауторка такође наводи следеће: „The New College register of candidates for degrees in Music holds no materials dating before the 1930s. The entry for Manojlović (reference UR 2/9/3) gives only the dates of his examinations: November 27th, 1917, June 11th, 1919, and August 27th, 1919... Manojlović’s final BMus exercise, submitted to the Secretary of Faculties in September 1919. The degree of BMus was conferred (in absence) on March 3rd, 1921, and the score deposited a week later.”

³¹ Уп.: Predrag Đoković, „Kosta P. Manojlović and Early Music: Echoes of the ‘Elizabethan Fever’ in Serbia”, in: Vesna Peno, Ivana Vesić, Aleksandar Vasić (Eds.), *Kosta P. Manojlović (1890–1949) and the Idea of Slavic and Balkan Cultural Unification*, Belgrade, Institute of Musicology SASA, 2017, 187.

Оксфорду и шире и на тај начин промовисао и словенски репертоар у Британији.³² Између осталог, својерстан документ о студијама на Оксфорду представља и књига *Контрапункт* (Frederick Bridge, *Counterpoint*, London, Novello, s.a.) са Манојловићевим потписом на насловној страни (Оксфорд, 1918), која се чува у Библиотеци ФМУ у Београду и чини део помињане виртуелне изложбе.³³

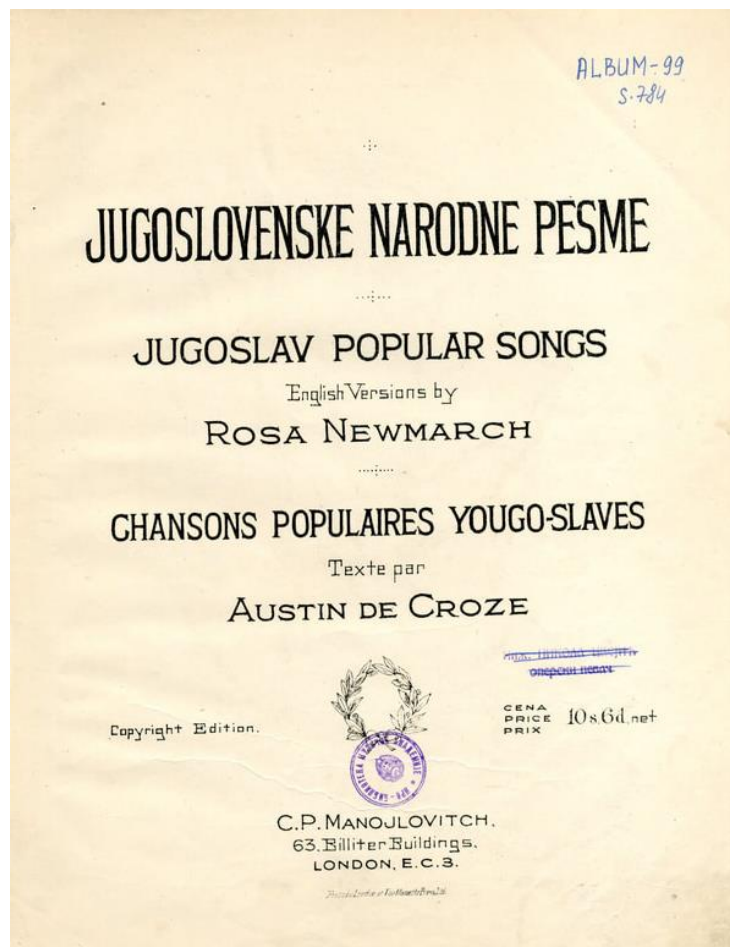
Илустрација 4: Коста Манојловић, *На рекама вавилонских*

Идеја о југословенском јединству и контекст Првог светског рата уопште, били су доминантни у годинама које је Манојловић провео на Оксфорду. Управо је ово утицало на садржај писама које је Манојловић слао свом професору, композитору и музикологу Милоју

³² Уп.: Jelena Milojković-Djurić, „Kosta P. Manojlović u međuratnom razvoju muzičke kulture”, у: Vlastimir Peričić (ur.), *U spomen Koste P. Manojlovića, kompozitora i etnomuzikologa*, Beograd, Fakultet muzičke umetnosti, 1990, 43.

³³ Види: <https://1svmuzikabib.weebly.com/>, нав. дело. Иначе, изложбу чине штампане и рукописне музикалије и књиге из фонда Библиотеке ФМУ у Београду, односно, дела различитих стилова, жанрова, уметничких домета и намене.

Милојевићу, и управо се из ових писама највише сазнаје о Манојловићевом приватном и стваралачком животу током његових оксфордских година. Манојловић се фокусирао на фолклорну традицију, и сарађивао је са еминентним борцима за идеју југословенског јединства у то време, пре свега са Иваном Мештровићем³⁴ и Милојевићем, што је резултирало настанком и издавањем његове збирке *Југословенске народне песме* (Kosta P. Manojlović, prir. *Jugoslovenske narodne pesme*. London: C. P. Manojlovitch, 1919; насловну страну овог издања је дизајнирао Иван Мештровић; види: **Илустрација 5а** и **5б**).

³⁴ Хрватски вајар и архитекта Иван Мештровић (1883–1962) је био члан Југословенског одбора у Лондону за време Великог рата. Уз помоћ српског посланства у Лондону, Српског потпорног фонда и Српског друштва у Великој Британији, одржане су две велике Мештровићеве изложбе у Лондону – у јуну 1915. у Музеју Викторије и Алберта, те 1917. у Графтон галерији.

Илустрације 5а, 5б: Коста Манојловић, *Југословенске народне песме*

Текстове песама на енглеском језику из поменуте збирке, коју је 1919. године приредио и у Лондону објавио сам Манојловић, превела је Rosa Newmarch (1857–1940), енглеска списатељица о музици. С тим у вези, Манојловић је већ 1917. године одржао предавање и реситал о јужнословенској народној музици у Оксфордском клубу, где је предавао, певао и свирао, а на репертоару су биле фолклорне песме. У писму од 3. децембра 1917, које је упутио Милојевићу, Манојловић пише: „Одржао сам предавање о фолклорној музици у клубу, 7. новембра, а публика је била искључиво женска, а требало би да одржим још једно следећег месеца у другом клубу. Спремио сам га на брзину, са музичким илустрацијама на

дромбуљама и клавиру. Такође сам и певао страствено као Шаљапин, док је Гођевац³⁵ нервозно свирао клавир.“³⁶

Културни односи између две државе током међуратног периода

Значај боравка и школовања младих Срба у Великој Британији највише се огледао у томе што су упијали британску културу и разумевали један начин живота који им је раније био стран, те што су ту културу и поглед на свет касније ширили међу својим земљацима.³⁷ Младићи који су имали прилике да уче на колеџима и универзитетима, касније су били носиоци идеје о пријатељству двају народа. Захваљујући образовању које су у Британији добили, многи од њих постали су веома угледни и утицајни чланови југословенског међуратног друштва. Међу њима је било много људи који су касније постали професори универзитета, а Коста Манојловић је заслужан за оснивање прве високошколске музичке установе у земљи – Музичке академије у Београду (данашњи Факултет музичке уметности) чији је био и први ректор. Велика већина Срба школованих у Британији остала је верна пријатељству двају народа и политичком савезништву између двеју земаља.

Потребно је, такође, истаћи да су непосредно после Великог рата, књижевници и уметници, попут Манојловића, показали изузетно интересовање и потребу за окупљањем и оснивањем књижевних и уметничких удружења која би требало генерално да промовишу културно просвећивање и свест о значају, дејству и функцији уметности. Тако је међу првима, 1919. године, основано друштво уметника под називом *Група уметника* коју су чинили композитори Милоје Милојевић, Стеван Христић и Коста Манојловић, књижевници Иво Андрић, Растко Петровић, Даница Марковић, Тодор Манојловић, Сибе Миличић, као и сликари Бранко Поповић, Коста Миличевић и Мирко Кујачић, између осталих. *Група* је приређивала књижевно-музичке вечери и ликовне изложбе својих чланова.³⁸ Непосредно по одржавању првог реситала у новембру 1919. године, објављен је текст о овом догађају у часопису *Мусао*.

У то исто време, по повратку у Београд, Манојловић је затекао постепену модернизацију музичког живота у главном граду, коју су спроводили српски музичари, школовани на разним конзерваторијумима шиорм Европе током Првог светског рата, а такође и разни страни музичари који су или посећивали Београду, или живели у њему. Тако је, у складу са претходно реченим, Коста Манојловић био први музичар који је изводио енглеске мадригале у Србији. Године 1927, Прво београдско певачко друштво, на челу са Манојловићем, приредило је концерт енглеских мадригала, чији је програм продукт

³⁵ Реч је највероватније о Владимиру Гођевицу, с обзиром да су и Гођевац, који је студирао антропологију, и Манојловић, који је студирао музику, били на Њу Колеџу Оксфордског универзитета. Поред њих, на истом колеџу је студирао теологију и Стеван Јовановић.

³⁶ Према: Verica Grmuša, „Kosta P. Manojlović – The Oxford Years“..., нав. дело, 174.

³⁷ Уп.: Miloš Paunović и др., *Izbeglišтво u učionici...*, нав. дело, 392.

³⁸ Уп.: Jelena Milojković-Djurić, *Tradition and Avant-Garde. The Arts in Serbian Culture between the Two Worlds Wars*, New York, Boulder: East European Monographs, 1984, 10–11.

оригиналне замисли самог Манојловића, несумњиво произашле из временаведеног у Великој Британији.³⁹ Пре самог концерта, Манојловић је приредио кратку ретроспективу ране енглеске музике, коју је публици у виду уводног предавања представио британски посланик у Београду Хауард Кенард (Howard Kennard). Концерт старе енглеске музике, са истим програмом, Манојловић је одржао и две године касније (1929), поводом изложбе Савремене британске уметности у Београду.⁴⁰

На челу Првог београдског певачког друштва као диригент, Манојловић је 1929. године припремио још један врло интересантан тематски концерт. Тема концерта су биле божићне песме уопште, а поред српских, хрватских и бугарских традиционалних божићних песама, хор је певао и енглеске божићне песме које је Манојловић највероватније чуо током његовог чланства у хору Хју Алана.⁴¹ Да је Манојловић, без икакве сумње, био поборник енглеске музике, сведочи и чињеница да је, док је вршио дужност генералног секретара Јужнословенског певачког савеза од 1924. до 1932. године, сам организовао и приређивао концерте енглеских хорова у Југославији. Тако је у августу 1930. године, након позива Савеза, хор сачињен од 50 чланова из неколико различитих енглеских хорова са Фредериком Вудхаусом (Frederick Ermin Woodhouse), познатим баритоном и импресариом на челу, певао у Загребу и Београду, при чему је публика оба града имала ретку прилику да слуша енглеске мадригале у извођењу енглеских певача. Ову турнеју организовали су југословенско посланство и Енглеко-југословенско друштво у Лондону, као и Централни пресбирио у Београду који је дао материјална средства, уз велику подршку и сарадњу генералног секретара Јужнословенског певачког друштва, Косте Манојловића. У Београду је концерт одржан у позоришту на Врачару, а на сцени су им се придружили и удружени хорови Јужнословенског певачког савеза са диригентом Михајлом Вукдраговићем.⁴²

Такође, стара енглеска музика је изведена и на концерту домаћих хорова у јуну 1934. године, као и на концертима Хора енглеских новинара (Fleet Street Choir) у Задужбини Илије М. Коларца и у позоришту на Врачару, 7. и 8. фебруара 1937, који су били веома успешни и професионални. Савремену енглеску камерну музику извео је Београдски квартет фебруара 1929, а јануара 1937. је одржано „Енглеско музичко вече“ вокалне музике из разних епоха, са солистима Китом Фокнером (Keith Falkner) и Сирилом Смитом (Cyril Smith), укључујући и савремено стваралаштво.⁴³

Манојловић је као историчар музике написао неколико врло важних дела везаних за британску музику, од којих је најважнија била његова студија из 1931. године – „Историски

³⁹ На програму су била дела Виљема Берда (William Byrd), Џона Була (John Bull), Џорџа Вудворда (George Woodward), Чарлса Вуда (Charles Wood), Роберта Вајта (Robert Whyte), Џона Вилбија (John Wilbye), Томаса Вилкиса (Thomas Weelkes), Томаса Морлија (Thomas Morley), Хенрија Палмера (Henry Palmer) и Хенрија Персла (Henry Purcell). Уп.: Predrag Đoković, „Kosta P. Manojlović and Early Music: Echoes of the ‘Elizabethan Fever’ in Serbia“, нав. дело, 189.

⁴⁰ Исто, 189–190.

⁴¹ Уп.: Bogdan Đaković, „Između dva svetska rata (1919–1941)“, у: Danica Petrović, Bogdan Đaković i Tatjana Marković (Eds.): *Prvo beogradsko pevačko društvo – 150 godina*, Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti, Muzikološki institut SANU, 2004, 89.

⁴² Уп.: Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi...*, нав. дело, 88.

⁴³ Исто, 78.

поглед на музику у Енглеској⁴⁴ (“Historical Overview of English Music“) од тзв. ‘златног доба’ енглеске историје и музике, периода за време владавине краљице Елизабете I и њених наследника, па све до тада савремених композитора као што су Густав Холст (Gustav Holst), Ралф Вон Вилијамс (Ralph Vaughan Williams) и Сирил Скот (Cyril Scott). Манојловић је и 1940. године објавио два есеја – „Почеци музике у Енглеској“ и „Ренесанса енглеске музике“, оба заснована на материјалима студије из 1931. године.⁴⁵

Гостовања британских музичара била су веома ретка. Први енглески извођач који је гостовао на овим просторима после Великог рата, већ поменути баритон Фредерик Вудхаус, одржао је у Београду концерт енглеских песама у септембру 1924. године. Британски музичари одржали су неколико концерата током 1929. и 1930. године, што је у вези са појачаним радом београдских англофила. Управо у то време основани су већ помињано Удружење пријатеља Велике Британије и Америке и Катедра за енглески језик и књижевност на Београдском универзитету (1929). Шкотски пијаниста Фредерик Ламон (Frederic Lamond) приредио је концерт у сали музичке школе „Станковић“, децембра 1929. године.

У другој половини тридесетих година, када је наступио појачани талас англофилске делатности, било је неколико значајних гостовања за кратко време. Поред већ до сада поменутих, издвајају се и гостовања сера Хамилтона Хартија (Sir Hamilton Harty), ирског диригента, композитора, пијанисте и оргуљаша, који је дириговао Београдском филхармонијом у новембру 1936. године, као и концерт прослављене пијанисткиње Мајре Хес (Myra Hess) децембра 1937. године, док је Етел Луис (Ethel Lewis), певачица енглеских народних песама, одржала два реситала у Клубу и на Музичкој академији, као и на београдском радију, у току 1939. године.⁴⁶

О гостовањима наших музичара у Енглеској углавном нема трага у изворима. За нашу музику је значајно да су у Лондону изведена дела композитора и музиколога Војислава Вучковића, на фестивалу Међународног друштва за савремену музику (17–24. јун 1938).

У Лондону је 1939. године гостовао хор руских девојчица из Београда, под вођством Марије Неклудове, бивше управнице Смолни института у Русији, где су школоване младе племкиње. Девојчице су углавном биле сирочад из руских племићких породица које је Неклудова под драматичним околностима довела из Русије у Југославију.⁴⁷

За разлику од музике, у међуратном периоду је заступљеност енглеских књижевника у драмској уметности била изразита. Пре свега, то се односи на Шекспирова и Шоова (Bernard Shaw) дела. На репертоару су између два рата изведена укупно 24 англосаксонска комада, од тога 16 енглеских и 8 америчких. Слично је било и када је реч о британској ликовној уметности. У почетним годинама шестојануарске диктатуре, одржане су велике изложбе британских уметника у Београду (1929), као и југословенских у Лондону (1930).

⁴⁴ Kosta Manojlović, „Istoriski pogled na muziku u Engleskoj“, *Muzički glasnik*, 3/4, 1931, 57–78.

⁴⁵ Према: Predrag Đoković, „Kosta P. Manojlović and Early Music...“, нав. дело, 193.

⁴⁶ Исто, 89.

⁴⁷ Исто, 92.

Изложба савремене британске уметности одржана је од 3. до 20. фебруара 1929. у новоотвореном Павиљону „Цвијета Зузорић“, уз финансијску подршку Министарства просвете. Њу су организовали Иван Мештровић и Милан Ђурчин, али и поред добре рекламе и организације „Месец дана енглеске културе“ у Београду, она није наишла на добре критике. Судаћи и по британским изворима, била је доста скромних размера, како по броју, тако и по квалитету представљених дела и ни у ком погледу није била репрезентативна. Ипак, нека дела са ове изложбе откупљена су за Музеј савремене уметности. Изложба југословенских уметника у Лондону 1930. године, у организацији лондонског Енглеско-југословенског друштва, изазвала је велику пажњу британске јавности. Министар просвете Божидар Максимовић одобрио је да се за ту прилику транспортују дела из Народног музеја и Музеја савремене уметности. За надзор над експонатима лично је био задужен сликар Бранко Поповић, професор Београдског универзитета. Поповић је у исто време био и члан Удружења пријатеља Велике Британије и Америке, које је неговало посебне везе са друштвом из Лондона. Такође, био је члан југословенске делегације за ову изложбу, коју су, поред њега, чинили још Иван Мештровић и вајар Сретен Стојановић.⁴⁸

Што се тиче утицаја друштвених и хуманистичких наука, од значајнијих личности наше науке, Британију су посећивали филолози Павле и Богдан Поповић, Владета Поповић, филозоф Бранислав Петронијевић и правник Ђорђе Тасић. Тако су Павле и Богдан Поповић боравили у Лондону 1931. године на позив „научних кругова у Енглеској [...] ради интелектуалне сарадње“. Владета Поповић је августа 1929. учествовао на конференцији Светског друштва за народно просвећивање у Кембрицу, док су Бранислав Петронијевић и Ђорђе Тасић тамо обављали истраживања.⁴⁹

Како су британска култура и цивилизација биле код нас скоро непознате пре Првог светског рата, домаћи предавачи су се трудили да свој поглед на Енглеску и Енглеze пренесу београдској публици. Наиме, у оквиру поменуте манифестације „Месец дана енглеске културе“, јануара 1929. године, Богдан Поповић је одржао предавање по називом „Шта имамо да научимо од Енглеза“, а најчешће теме наших предавача биле су везе два народа и државе, енглески језик, књижевност и култура, а нешто ређе политика и економија. Како истиче Ранка Гашић, теме ових предавања су одражавале „слику другог“ у очима Енглеза и Срба. Енглеска култура је била позната само уском кругу интелектуалаца који су неко време живели и студирали у Енглеској. Са њихове стране, та цивилизација је глорификована као политички и идеолошки узор, али и као узор културе друштвеног и свакодневног живота. Код Енглеза који су писали и говорили о Србији и Југославији реч је о „односу пуном симпатија према нечему егзотичном, о односу радозналост путника чија су интересовања антрополошке природе, усмерена ка фолклору и свему ономе што је различито од европске цивилизације“.⁵⁰

⁴⁸ Исто, 103.

⁴⁹ Исто, 194.

⁵⁰ Исто, 212.

Тако је музички писац и критичар, филозоф, естетичар, есејиста, и књижевник Павле Стефановић са неодобравањем реаговао на предавање Ловета Едвардса (Lovett Fielding Edwards), одржано 1938. године, о музичкој драми Светомира Настасијевића: „Као многобројни мисионари са Библијама у цепу, са империјалном грађанском сигурношћу у срцу, врве Истоком и ваневропским континентом ти културни пропагатори светског језика, проучаваоци пасивистичког капацитета малих и сиромашних, заосталих народа, саветујући овима да остану само своји, само специфични, само национални и то на начин који ће их оставити по страни од друштвеног процеса развића...“⁵¹

Међутим, како сматра Ранка Гашић: „Такав међусобни поглед, две тако различите културе, по снази, величини, развијености и тако географски удаљене, далеко је од неприродног. Српски напредак у модернизацији тешко да је могао да импресионира посматрача из Енглеске, или било које развијене земље западне Европе. Гледано са те стране, европско у Србији могло је бити само лоша копија оригинала, док је традиционално и фолклорно изазвало радозналост. Поглед на Енглеску из Србије, напротив, био је поглед ка ономе чему се тежи.“⁵²

У периоду након Првог светског рата, утицај англо-саксонске културе одвијао се и путем музике са радија који је све значајније постајао део свакодневног живота његових слушалаца у Краљевини СХС тј. Краљевини Југославији.

Иако су се прва радио емитовања остварила још пре Првог светског рата (у Америци 1906. године, у Европи 1913. године), рат је одложио развој овог медија. За даљи развој радија најзначајнија је 1923. година када је дозволу за емитовање програма добила једна од најутицајнијих радио станица и данас, Британска радио-дифузна компанија (British Broadcasting Company – BBC). Између два светска рата, у свету, али и на нашим просторима, радио је био у експанзији и служио је као ново средство едукације, информисања, забављања, а пре свега у сврси уздизања културног нивоа друштва.

Највећи утицај на радио у Југославији током међуратног периода, имала је свакако Велика Британија, у тој мери да је први финансијер и власник Радио Београда била британска фирма Marconi's Wireless Telegraph Company, која је имала највећи капитал, а појавила се преко једног од акционара – Џулијуса Ханауа (Julius Hanau; Ханау је био београдски представник британске инжењерске фирме Vickers, али и британски обавештајца) који је као представник поменуте фирме имао значајан утицај на рад и уређивачку политику радија све до 1940. године. Био је близак са генералним директором Данилом Калафатовићем, а лично је поставио композитора и диригента Михајла Вукдраговића за шефа музичког програма.⁵³ Радио је 1931. емитовао на српском језику пет чланака енглеских аутора, које је препоручило британско посланство. О заступљености

⁵¹ Павле Стефановић, „Фрагменти из *Међулушког блага* и енглески погледи“, *Гласник музичког друштва „Станковић“*, 10, 1938, 217–219.

⁵² Уп.: Ранка Гашић, *Београд у ходу ка Европи...*, нав. дело, 214.

⁵³ Уп.: Марија М. Каран, *Музичка концепција радијског дискурса versus аудиторијум – видови трансформација међусобних односа извиданих у интердисциплинарном пољу теорије медија*, докторска дисертација одбранена на Универзитету уметности у Београду, 2019. године, рукопис, 28.

енглеске музике на београдском радију више су бринули Британци, као власници радија. Све југословенске радио-станице добиле су 1936. године на поклон плоче са британском музиком. Енглеска културна „офанзива“ на наше подручје осетила се 1937. године и у овој установи. Тада је Стеван Јаковљевић постављен за члана Управног одбора, а диригент и шеф Радио оркестра постао је Михајло Вукдраговић. Први директан пренос догађаја који није био музички догодио се 12. маја 1937. године поводом крунисања Џорџа VI из Вестминстерске палате. Ово не треба приписати посебној програмској политици, већ напросто чињеници да је британски капитал био већински власник радија. Од половине 1940. године руководство музичког програма се променило и на његово чело дошли су Стеван Христић, Светомир Настасијевић и Коста Манојловић.⁵⁴

Уместо закључка

У раној фази српско-британских и југословенско-британских односа који су, у ствари, заиста започети тек током Првог светског рата, културна и музичка баштина имала је велики утицај на њихов развој. Као и у свим другим међудржавним и међународним односима, иако је спољна политика главни узрок и циљ, ти односи су немогући без упознавања културе оног другог.

Музика је на ове односе, у почетку, највећи утицај остварила преко српских избеглица које су нашле склониште у Великој Британији током Првог светског рата, и на тај начин их ‘обележила’ и ‘придобила’. Та иста деца никада нису касније, током својих каријера и приватних живота, заборавила догађања из детињства и младости, и представљали су највећу спону између два народа и две државе, организујући разне културне догађаје и ширећи знање о другом народу, његовој култури, и наравно музици. Један од најпознатијих и најважнијих представника ове избегличке омладине био је свакако Коста Манојловић, оксфордски ђак, који је директно радио на повезивању и упознавању британске музичке сцене са српском музичком сценом. Његов рад је у великој мери допринео упознавању домаће публике са енглеском музичком баштином, како оне ране, тако и тада савремене енглеске музике. У овом контексту, организована су гостовања британских уметника у већим градовима попут Београда и Загреба, као и српских и југословенских уметника у Лондону, што је био следећи корак у развоју културних веза између Краљевине СХС, тј. Краљевине Југославије и Велике Британије. Британци су такође извршили велики утицај преко новог медија, радија, који се појавио пре Првог светског рата, али је његова права улога дошла до изражаја тек након рата, у међуратном периоду.

Иако културни односи између Краљевине Србије / Краљевине СХС / Краљевине Југославије и Велике Британије нису били истог квантитета као, рецимо, односи са неким другим европским државама (пре свега са Француском и међуратном Немачком) у том истом периоду, они су тај ‘мањак’ у квантитету надокнађивали интензитетом свог квалитета, као и значајем, како краткорочног, тако и дугорочног, непосредног и

⁵⁴ Уп.: Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi...*, нав. дело, 112.

‘одложеног’ дејства на међудржавне односе. Ти културни, у овом случају музички и, уопште уметнички односи, суптилно су, понекад испод видљивог нивоа, у великој мери утицали на саме политичке односе између две државе, наиме, на упознавање и размену не само културних вредности оба народа.

Цитирана дела

Avramovski, Živko: *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930*, knjiga prva. Beograd, Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1986.

Avramovski, Živko: *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931-1938*, knjiga druga. Beograd, Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1986.

Đaković, Bogdan: „Između dva svetska rata (1919–1941)“, u: Danica Petrović, Bogdan Đaković i Tatjana Marković (Eds.): *Prvo beogradsko pevačko društvo – 150 godina*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Muzikološki institut SANU, 2004.

Đoković, Predrag: „Kosta P. Manojlović and Early Music: Echoes of the ‘Elizabethan Fever’ in Serbia“, in: Vesna Peno, Ivana Vesić, Aleksandar Vasić (Eds.), *Kosta P. Manojlović (1890–1949) and the Idea of Slavic and Balkan Cultural Unification*. Belgrade: Institute of Musicology SASA, 2017, 185–198.

Gašić, Ranka: *Beograd u hodu ka Evropi: Kulturni uticali Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2005.

Grmuša, Verica: „Kosta P. Manojlović – The Oxford Years“, in: Vesna Peno, Ivana Vesić, Aleksandar Vasić (Eds.), *Kosta P. Manojlović (1890–1949) and the Idea of Slavic and Balkan Cultural Unification*. Belgrade: Institute of Musicology SASA, 2017, 169–183.

Karan, Marija M.: *Muzička koncepcija radijskog diskursa versus auditorijum – vidovi transformacija međusobnih relacija sagledanih u interdisciplinarnom polju teorije medija*, doktorska disertacija, rukopis. Beograd: Univerzitet umetnosti, 2019.

Manojlović, Kosta: „Istoriski pogled na muziku u Engleskoj“, *Muzički glasnik*, 3/4, 1931, 57–78.

Milojković-Djurić, Jelena: „Kosta P. Manojlović u medjuratnom razvoju muzičke kulture“, u: Vlastimir Peričić (ur.), *U spomen Koste P. Manojlovića, kompozitora i etnomuzikologa*. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti, 1990, 7–100.

Milojković-Djurić, Jelena: *Tradition and Avant-Garde. The Arts in Serbian Culture Between the Two Worlds Wars*. New York, Boulder: East European Monographs, 1984.

Mitrović, Andrej: *Istorija srpskog naroda*, knj. VI/2. Beograd: Srpska književna zadruga, 1983.

Paunović, Miloš, Milan Igrutinović, Dejan Zec i Filip Baljkas: *Izbeglištvo u učionici: Srpski studenti i đaci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata*. Beograd: Centar za sportsko nasleđe jugoistočne Evrope, 2016.

Popov, Šedomir: *Građanska Evropa: (1770–1914)*, том 3: *Društvena i politička istorija Evrope: (1871–1914)*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010.

Љушић, Радош: *Историја српске државности 2*. Нови Сад: Српска академија наука и уметности (Огранак у Новом Саду), 2001.

Млађеновић, Димитрије: *Просветни Инспектор у Лондону у међуратном периоду*, дипломски рад (рукопис). Београд: Филозофски факултет, 2017.

Ноте које су ратовале – Прилози за историју Великог рата из Библиотеке Факултета музичке уметности. Virtuelna izložba: http://www.fmu.bg.ac.rs/virtuelne_izlozbe.php

Стефановић, Павле: „Фрагменти из *Међулушког блага* и енглески погледи“, *Гласник музичког друштва „Станковић“*, 10, 1938, 217–219.

Резиме

С обзиром да је музика, осим као уметност, неодвојиви део свакодневног живота човека, део његове приватне и јавне сфере, самим тим и свих важнијих личних, друштвених и државних догађања, она је била интегрални део и догађаја везаних за Први светски рат и период између два светска рата. Као историчар, проучавајући грађу и литературу везану за српско-британске, односно југословенско-британске односе за период од 1914. до 1941. године, сусрео сам се са занимљивим подацима, односно чињеницама о улози музике и музичара у односима између две државе и народа, како оним дипломатске природе, тако и оним од изузетног културног значаја. Циљ овог истраживања био је да расуте и релативно ретке податке о српско-британским односима на плану музике и културе уопште, повеже у један мозаик који ће их све послати и повезати на једном месту. С тим у вези, показало се да истраживање улоге, значаја и утицаја музике на односе између двеју држава све време проткива – као својеврсна ‘црвена нит’ која сублимира најзначајнија обострана дејства остварених српско-британских музичких веза у том времену – стваралаштво и прегалаштво композитора, диригента, педагога, организатора музичког живота, мелографа, етномузиколога, музичког писца и критичара, дипломца са Оксфорда, Косте Манојловића, оснивача прве високошколске музичке установе у Краљевини Југославији, Музичке академије у Београду, и њеном првом ректору, што је све, недвосмислено, доприносило дубљем међусобном разумевању ових народа и држава. Иако музички и културни односи између Краљевине Србије / Краљевине СХС / Краљевине Југославије и Велике Британије нису били истог квантитета као, рецимо, односи са неким другим европским државама (пре свега са Француском и међуратном Немачком) у том истом периоду, они су тај ‘мањак’ у квантитету надокнађивали интензитетом свог квалитета, као и значајем, како краткорочног, тако и дугорочног, непосредног и ‘одложеног’ дејства на међудржавне односе. Ти културни, у овом случају музички и, уопште уметнички односи, суптилно су, понекад испод видљивог нивоа, у великој мери утицали на саме политичке односе између две државе, наиме, на упознавање и размену не само културних вредности оба народа.